

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΕΤΣΙΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ξεκίνησα να γράφω το χρονικό της συνάντησής μου με τον Δημήτρη Λέτσιο, βασιζόμενη στη μνήμη και τα ελάχιστα ντοκουμέντα που είχα από τον ένα περίπου μήνα που κράτησαν οι επισκέψεις μου στο διαμέρισμα της Αργοναυτών με Κουμουνδούρου. Ήταν κάτι που το ήθελα από καιρό και αυτό το βιβλίο στάθηκε η αφορμή για να το πραγματοποιήσω. Τελειώνοντας, είχα απόλυτη συναίσθηση ότι τα γραφόμενα δεν αποτελούσαν τίποτα περισσότερο από ένα μικροσκοπικό κομμάτι του παζλ της ζωής και του έργου ενός προσώπου που θα μείνει στην ιστορία ως μεγάλος φωτογράφος, αλλά και ως ιδιαίτερος άνθρωπος. Αρχισα λοιπόν, να ψάχνω για τα υπόλοιπα κομμάτια. Για τον Δημήτρη Λέτσιο υπήρχαν κείμενα στους προλόγους των τεσσάρων λευκωμάτων του, στους καταλόγους των εκθέσεών του, στον τοπικό και αθηναϊκό τύπο, σε περιοδικά σχετικά με τη φωτογραφία και τις τέχνες γενικότερα, στο αρχείο της Κοινότητας στη Μακρινίτσα, στο διαδίκτυο. Έχουν γράψει γι' αυτόν, αλλά και έχουν καταγράψει λόγια του, η Χριστίνα Αυδίκου, η Πάτρα Βασιλείου, ο Γιώργος Θωμάς, ο Τάσος Κανταράκιας, η Μαίρη Καρουκανίδου, η Μαρούλα Κλιάφα, ο Νίκος Κολοβός, ο Αριστείδης Κοντογεώργης, ο Γιώργος Λάγδαρης, ο Γιάννης Μαντίδης, ο Σπύρος Μελετζής, ο Γιάννης Μουγογιάννης, ο Λέων Μουρτζούκος, ο Κώστας Μπαλάφας, ο Μιχάλης Μπάστας, ο Θανάσης Νιάρχος, ο Ηρακλής Παπαϊωάννου, ο Κυριάκος Παπαγεωργίου, ο Γεράσιμος Τσιμπλούλης, ο Νίκος Τσούκας, ο Γιάννης Φάτσης και άλλοι. Βρήκα αρκετά από τα γραφόμενά τους και, φυσικά, υπάρχουν περισσότερα, καθώς και αυτά που κουβαλούν στην καρδιά και τη μνήμη τους άνθρωποι που τον έζησαν από κοντά, όπως για παράδειγμα, η Πάτρα Βασιλείου, η Νίκη Κολοβού, η Ερμιόνη Τζήμερου, συγγενείς, φίλοι, γνωστοί - αναμνήσεις που δεν χωρούν σε λίγες σελίδες. Αυτό που μπορώ να επιχειρήσω την παρούσα στιγμή, είναι να συνθέσω μια εικόνα της ζωής και του έργου του χρησιμοποιώντας στοιχεία και λόγια γραμμένα από τους παραπάνω, που είχαν την τύχη να γνωρίσουν τον Δημήτρη Λέτσιο και τις φωτογραφίες του καλύτερα και βαθύτερα από εμένα. Τους ευχαριστώ όλους - ιδιαίτερα, την Πάτρα Βασιλείου, τον Γιώργο Λάγδαρη, τον Κώστα Λιαπή, τον Γιάννη Μουγογιάννη, τον Λέοντα Μουρτζούκο, τον Ηρακλή Παπαϊωάννου και τον Νίκο Τσούκα, που μου παραχώρησαν υλικό που είχαν στην κατοχή τους - και ξεκινώ έχοντας στο νου μου τα λόγια του Ηρακλή Παπαϊωάννου από το αποχαιρετιστήριο άρθρο του στην Αυγή: «Πώς να χωρέσει σε λίγα λόγια το απόσταγμα εξήντα χρόνων οδοιπορίας στις γωνιές της ελληνικής γης; Πώς να ξαναζωντανέψει ο βιωματικός διάλογος του δημιουργού με τον τόπο του; Πώς να περιγραφεί η ορμή που ελάφραινε την περπατησιά, καθώς η μακρά πορεία έπαιρνε χαρακτήρα πνευματικής άσκησης, βύθισης στη μορφή του ελληνικού τοπίου, απτής σχέσης με το μόχθο των ανθρώπων που ζούσαν το μέτρο αυτού του τόπου;»

Δημήτρης Λέτσιος (12/12/1910 – 16/1/2008)

Ο Δημήτρης Λέτσιος γεννήθηκε στις αρχές του εικοστού αιώνα. «Λίγες μέρες πριν πεθάνει ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης και λίγες μέρες πριν γεννηθεί ο Οδυσσέας Ελύτης», όπως επισημαίνει ο Κυριάκος Παπαγεωργίου. Πρωτότοκος γιος του Γιώργου Λέτσιου, που μόλις πριν ένα χρόνο είχε γυρίσει από την ξενιτιά και της Πηλιορείτισσας Βιργινίας Κεχαγιά, που εγκατέλειψε το χωριό της ακολουθώντας τον άντρα της, είδε το φως κι έκανε τα πρώτα του βήματα στο προαστιακό μεγαλοχώρι του Βόλου, Ανακασιά, στους πρόποδες του Πηλίου. Τα προσχολικά του χρόνια τα πέρασε μεταξύ Κουκουράβας, Ανακασιάς και Άνω Βόλου, ζώντας κοντά στη μοναδική φύση της περιοχής. Στη συνέχεια, η οικογένεια μετακινήθηκε στο Βόλο, σε μία άνετη μονοκατοικία, Αναλήψεως με Σπυρίδη, όπου μεγάλωσε ο μικρός Δημήτρης και τα άλλα τέσσερα αδέρφια του. Αιτία της μετακίνησης στην πόλη, ο φούρνος που είχε αγοράσει ο πατέρας στην οδό Ιωλκού, κοντά στην παραλία, με τα χρήματα της δουλειάς του στα εστιατόρια του Σαν Φραντσίσκο. Έτσι, «Τα παιδικά του χρόνια τα περνά στην πρωτεύουσα της Μαγνησίας, μέσα στην ευωδιά από το φρεσκοψημένο ψωμί που ζυμωνόταν με κόπο στον φούρνο και στις εικόνες από το Βόλο που, τριάντα χρόνια μετά την ένταξή του στο ελληνικό κράτος ταλαντευόταν ακόμη ανάμεσα στο ρωμαίικο κλασικισμό, στην ανατολίτικη παράδοση και στον ευρωπαϊκό κοσμοπολιτισμό», γράφει ο Αριστείδης Κοντογεώργης. Χαρακτηριστικό δείγμα, ο λαϊκός ζωγράφος Θεόφιλος, χαραγμένος στην παιδική μνήμη του Δημήτρη Λέτσιου, καθώς έντυνε τις Απόκριες τους μικρούς της γειτονιάς Καραϊσκάκηδες και Μεγαλέξαντρους ζωγραφίζοντας χάρτινα πανωφόρια και περικεφαλαίες και τους κατέβαζε στην κεντρική πλατεία της πόλης κι από κει στο φωτογραφείο του Στουρνάρα, να φωτογραφηθούν όλοι μαζί, αλλά και αργότερα όταν τον έβλεπε από το παράθυρο του φούρνου να ζωγραφίζει τους τοίχους γειτονικού μανάβικου ντυμένος τσολιάς και να δέχεται στωικά τα πειράγματα και το πετροβόλημα της μαρίδας.

Η Οικογένεια Λέτσιου. Στο κέντρο επάνω, ο Δημήτρης.

Ο φούρνος πηγαίνει καλά, η οικογένεια περνά χωρίς στερήσεις τα δύσκολα χρόνια του μεσοπολέμου και τα παιδιά έχουν την άνεση να μάθουν γράμματα. Ο Δημήτρης τελειώνει το δημοτικό, πηγαίνει δύο τάξεις στο σχολαρχείο και, παρά την επίμονη παρότρυνση του πατέρα του να συνεχίσει τις σπουδές του, ξεκινά να δουλεύει στον φούρνο. « Δεν σε θέλω στο φούρνο... θα πεθάνεις, κακομοίρη, εδώ στη δουλειά», του έλεγε ο πατέρας του. «Εντάξει, θα πεθάνω στη δουλειά...», απαντούσε ο νεαρός Δημήτρης, πεισματάρης κι αμετακίνητος από τότε στις αποφάσεις του και μέχρι το 1984 συνεχίζει να ασχολείται με πλάσιμο, το ζύμωμα και το ψήσιμο. Θεωρούσε ιερή τη δουλειά του και την υπηρέτησε πιστά μια ζωή, σεβόμενος την οικονομική ανεξαρτησία που του εξασφάλιζε. Χάρη σ' αυτή την ανεξαρτησία είχε τη δυνατότητα να αποδρά στην ύπαιθρο που υπεραγαπούσε.

Από νεαρός ξεκινά τις κυριακάτικες πορείες και ταυτόχρονα συμμετέχει σε οργανωμένες εκδρομές περιηγητικών συλλόγων της εποχής, των οποίων γίνεται ενεργό μέλος. Το 1934 αρχίζει να φωτογραφίζει στις εξορμήσεις του έχοντας αγοράσει μια φτηνή μηχανή, το λεγόμενο «κουτάκι» και στη συνέχεια το «Μπίλι Κλακ», που διέθετε μια μικρή φουσούνα. Γρήγορα όμως, η φωτογραφία τον κερδίζει και οι απαιτήσεις του αυξάνονται. Όπως παραδέχεται κι ο ίδιος «Κανένα από τα μηχανάκια αυτά δεν μπορούσε να αποδώσει αυτά που ήθελα. Βλέπετε, ήδη αναζητούσα την καλλιτεχνική φωτογραφία, να κρατάω φωτογραφημένες τις εντυπώσεις μου από τις εκδρομές. Ήμουν, λοιπόν, αποφασισμένος. Δεν ζητούσα όπως οι άλλοι νέοι να βγω το βράδυ. Τα έξοδά μου ήταν εκδρομή και φωτογραφία. Εκεί πήγαινε όλο μου το χαρτζιλίκι. Κάνοντας λοιπόν, γενναίες οικονομίες, κατάφερα μετά από καιρό να παραγγείλω στον Δημητριάδη, ένα απ' τα παλιότερα καταστήματα οπτικών στο Βόλο, να μου φέρει την καλύτερη μηχανή της αγοράς, όπως έγραφαν τότε τα ξένα περιοδικά: Τη γερμανική Super Iconda, με αρνητικό 6X6. Κόστιζε τότε 14.500 δρχ., όσο είχε ένα σπίτι εκτός σχεδίου, στο Βόλο». Με τον τρόπο αυτό, αρχίζει να διαμορφώνει έναν τρόπο ζωής και συνήθειες, που δεν εγκατέλειψε ποτέ. «Δεκαετίες τώρα, έφευγε χαράματα Σαββάτου και γυρνούσε Κυριακή μεσάνυχτα. Ερχόντουσαν φίλοι και τον έπαιρναν και ξεκινούσε τα ταξίδια του, τα φωτογραφικά οδοιπορικά του για την Τέχνη που υπηρετούσε. Έτσι τον θυμούνται οι περισσότεροι, έτσι τον έζησαν οι δικοί του άνθρωποι. Συντροφιά με τη μηχανή και τους φακούς του...» διαβάζουμε σε κείμενο του Τάσου Κανταράκια.

Ο Δημήτρης Λέτσιος «πάνοπλος» σε μια κυριακάτικη εξόρμηση

Ο Δημήτρης Λέτσιος ήταν αυτοδίδακτος στη Φωτογραφία. Όπως «Όμοια αυτοδίδακτος υπήρξε στον τρόπο που διέσχισε τον ελληνικό 20ό αιώνα αφήνοντας ανοιχτό το παράθυρο της ψυχής στη ζωή και την τέχνη, μακράν επιτηδεύσεων και ιδιοτελειών», κατά τον Ηρακλή Παπαϊωάννου. Μόνος του, πειραματιζόμενος φωτογραφικά, ψάχνοντας στα ξένα περιοδικά για δουλειές άλλων φωτογράφων, διαβάζοντας κάθε τι νέο για τη Φωτογραφία, αλλά και συζητώντας με ομότεχνους του, έφτασε όπου έφτασε. Έλεγε χαρακτηριστικά: «Μου άρεσε το “έξω”, οι εκδρομές. Έτσι έμαθα και τη Φωτογραφία. Μόνος μου. Στριφογυρίζοντας στο Βόλο και τα Πηλιοχώρια. Ψάχνοντας. Χαλώντας φιλμ και χαρτιά, προσπαθώντας να βελτιώσω τη χθεσινή δουλειά. Έκτοτε, τα πάντα για μένα έχουν φωτογραφικό ενδιαφέρον. Εκείνο που έχει σημασία είναι να περπατάει, να ζει κανείς, προκειμένου να κάνει φωτογραφίες». Πίσω όμως από αυτά, υπήρχε μια υποδομή, η οποία διαμόρφωσε τον χαρακτήρα του έργου του, όπως σημειώνει ο Νίκος Κολοβός σχετικά με τις επιρροές του: «Ο Δημήτρης Λέτσιος δεν είναι ο επαγγελματίας φωτογράφος που συμπτωματικά ασχολήθηκε με την καλλιτεχνική φωτογραφία. Πριν και πίσω από την πράξη της φωτογράφισης αναπτύσσεται μόνιμα μια πνευματική προσωπικότητα. Η ανάγνωση της λογοτεχνίας, η υγιής κινηματογραφοφιλία, η σχέση με τα εικαστικά έργα και τη μουσική, αποτελούν την υλική υποδομή της φωτογραφικής του παραγωγής. Και, βέβαια, η βαθιά γνωριμία με το αγαθό της ζωής, η επίμονα καλλιτεχνική ευαισθησία και η χρόνια κατάκτηση της τέχνης».

Στην ερώτηση της συνέντευξης που έδωσε στο περιοδικό Φωτογράφος, «Από ξένους ή ακόμα και Έλληνες φωτογράφους δεχθήκατε επιρροές;», είχε απαντήσει: «Εκείνος που θαύμασα ιδιαίτερα, μελέτησα το έργο του και του οποίου το όνομα συναντούσα διαρκώς μπροστά μου, ήταν ο Boissonas. Χρήσιμος και στον Τάκη Γλούπα, καθώς φωτογράφησε τον Όλυμπο. Φυσικά, με επηρέασε και ο Τάκης Γλούπας και γι' αυτό κάποια στιγμή με κατηγόρησαν ότι τον αντέγραψα. Ωστόσο, ο Τάκης έφερνε φωτογραφίες που επρόκειτο να πουληθούν, ενώ εγώ εικόνες που μου άρεσαν και δεν είχα την πρόθεση να τις εκμεταλλευτώ εμπορικά.»

Τα φιλμ του τα εμφάνιζε στο Βόλο, στο φωτογραφείο του Μπάμπη Μπασδέκη, ο οποίος τον βοήθησε να λύσει και τις πρώτες τεχνικής φύσης απορίες του. Άλλωστε, ο Βόλος είχε ήδη παράδοση στη Φωτογραφία από τον προηγούμενο αιώνα με τους Στέφανο Στουρνάρα και Κώστα Ζημέρη, αλλά και τους Ραφανίδη, Ιωσάφατ, Διαμαντόπουλο. Εκεί, στο φωτογραφείο του Μπασδέκη, τύπωνε στην αρχή και τις φωτογραφίες του, αλλά μόνο σε μικρά μεγέθη, γιατί το συγκεκριμένο εργαστήριο δεν είχε τα μέσα να κάνει μεγεθύνσεις. «Το ωράριο στον φούρνο ήταν εξαντλητικό και δεν μου επέτρεπε να ασχοληθώ παράλληλα και με την εμφάνιση των φωτογραφιών αν και θα το ήθελα», ομολογούσε. Μετά τη γνωριμία του με τον Γλούπα και τη φιλία που αναπτύχθηκε μεταξύ τους, πήγαινε τη δουλειά του στη Λάρισα, αφού και ο εξοπλισμός, αλλά και η άμση εκτυπωτική δουλειά του Γλούπα τον ικανοποιούσε απόλυτα και αναδείκνυε τις φωτογραφίες του. «Είχα απόλυτη εμπιστοσύνη στον Τάκη τον Γλούπα», έλεγε, «γιατί ήξερα ότι η συμπεριφορά του θα ήταν ίδια κι όμοια σαν να έκανε δική του δουλειά.»

Ο ίδιος ασχολείται με τη λήψη των εικόνων που τον ενδιαφέρουν και συνεχίζει να φωτογραφίζει ασταμάτητα μέχρι τον πόλεμο. Τα λόγια του «Η μέρα έχει πρωί, έχει μεσημέρι, έχει απόγευμα, έχει δειλινό. Την ίδια μέρα, τέσσερις διαφορετικοί φωτογραφικοί χρόνοι. Ποτέ δεν εξαντλείται ένα θέμα. Αλλιώς ήταν προχθές το πρωί, αλλιώς ήταν χτες, αλλιώς είναι σήμερα. Φωτογράφιζα συνήθως τρεις ώρες το πρωί – μεταξύ 6 και 10 – και το απόγευμα», δείχνουν ακριβώς αυτή την ακόρεστη επιθυμία του.

Το πρώτο πράγμα που αιχμαλώτισε με τον φακό του ήταν η ύπαιθρος. Και γιατί ήταν η αγαπημένη του διέξοδος και γιατί μπορούσε να την τιθασεύει. Το ομολογούσε, άλλωστε: «Το τοπίο το έκανα στην αρχή γιατί δεν είχα πείρα και δεν είχε δημιουργηθεί μέσα μου η υποχρέωση να κάνω φωτογραφία με ζωντανό στοιχείο. Σιγά-σιγά είδα ότι έπρεπε να μπει μέσα στο χώρο ο άνθρωπος. Από ένα σημείο κι έπειτα, ο άνθρωπος έγινε στη φωτογραφία μου στοιχείο απαραίτητο. Όπως απαραίτητη θεωρώ την ύπαρξη πρώτου πλάνου, όπου επιδιώκω να υπάρχει πάντα ένας άνθρωπος ή κάποιο ζωντανό στοιχείο».

Ο Ηρακλής Παπαϊωάννου, πιστεύει ότι ο Δημήτρης Λέτσιος «Περισσότερο ίσως από κάθε Έλληνα φωτογράφο αγκάλιασε με συνέπεια όλες τις μορφές του ελληνικού τοπίου και το τοπιογραφικό του έργο, που συγκροτεί τη μεγαλύτερη ίσως ενότητα του συνολικού έργου του, οικοδομείται σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο επικυρώνει την εικόνα της ελληνικής υπαίθρου που γνώρισε στα φωτογραφικά και εκδρομικά έντυπα που διαμόρφωσαν, εν μέρει, τα αισθητικά του κριτήρια... Αυτή η πλευρά, παρότι άρτια τεχνικά και αισθητικά, είναι οπωσδήποτε πιο συμβατική. Στο δεύτερο επίπεδο, που διαφοροποιείται αισθητά από το πρώτο, αναπτύσσει βαθύτερη σχέση με το τοπίο, προσεγγίζοντας την «ανεπίσημη» όψη του. Φιλοτεχνεί έτσι μια εικόνα της Ελλάδας που λανθάνει και αποκαλύπτει ένα τοπίο όμορφο μέσα στη βιωματική του αλήθεια και όχι το εικονικό του στερεότυπο.»

Στον πόλεμο, ο Δημήτρης Λέτσιος χάνει τη μηχανή και τον υπόλοιπο εξοπλισμό του: «Στην Κατοχή οι φίλοι μου πεινούσαν και τα τρόφιμα στον Κάμπο δεν τ' αγοράζες με χρήματα, αλλά με είδος. Έτσι, πρόσφερα σ' ένα φίλο τη μηχανή μου, την οποία αντάλλαξε με λίγο σιτάρι. Η Super Iconda κατέληξε στον Κάμπο, άγνωστο σε ποια χέρια. Ήμουν όμως ικανοποιημένος κι ευχαριστημένος που εξυπηρέτησα τη συγκεκριμένη εκείνη εποχή αυτόν τον άνθρωπο. Έλεγα πάντοτε μέσα μου ότι μετά τον πόλεμο θα πάρω μια καινούρια μηχανή. Αμέσως μετά την Απελευθέρωση, όμως ήταν δύσκολο όχι μόνο να βρεις μηχανή, αλλά και να την πληρώσεις».

Χάνει επίσης και τον φούρνο, που τον έχουν επιτάξει οι Ιταλοί. Τότε αρχίζει η αντιστασιακή του δράση και γίνεται πρόεδρος της ΕΠΟΝ Βόλου. Σχετικά με την περίοδο εκείνη, διαβάζουμε σε κείμενο του Ηρακλή Παπαϊωάννου: «...Βγήκε στο βουνό στην περιοχή του Πηλίου, οργανώνοντας αντιστασιακές καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, αλλά δεν φωτογράφησε την Εθνική Αντίσταση λόγω έλλειψης φωτογραφικών υλικών. Μετά τα Δεκεμβριανά, συνελήφθη στο φούρνο, οδηγήθηκε στη φυλακή και την εξορία ενώ αργότερα αυτοεκτοπίστηκε για ένα διάστημα στην Αθήνα και τον Πειραιά».

Στα χρόνια της αντίστασης και της εξορίας (δεύτερος από δεξιά).

Για να φτάσει όμως εκεί προηγήθηκαν πολλά. Ο Κυριάκος Παπαγεωργίου μας λέει σχετικά: «Εφηβος “έπεσε” πάνω σ’ ένα έντυπο του Εργατικού Κέντρου. Μια σοσιαλιστική φυλλάδα με φλογερά συνθήματα και κορώνες ταξικές. Μυστικά έψαχνε βιβλία και περιοδικά που μιλούσαν για τη δικαιοσύνη και την ισότητα, δυό έννοιες που τον ταξίδεψαν πιο πέρα από τα κόμματα και τις συγκεντρώσεις. Έγινε επαναστάτης και μέσα στο σπίτι του και στο βουνό που λαχτάρησε» και παρακάτω: «Νεαρούλης στιγματίστηκε από το θόρυβο και τον απόηχο της Μεγάλης Καταστροφής. Είδε τα κύματα των προσφύγων να ξεμπουκάρουν από τα μεγάλα μεταγωγικά, στην αγάνεια του λιμανιού, - συν γυναίξι και μπόγοις - κι από κει να στοιβάζονται στα άθλια τρένα του συρμού και να σπρώχνονται αγεληδόν προς τον μεγάλο κάμπο. Πόσα τέτοια τρένα σπρώχτηκαν προς το εσωτερικό; Ποτέ του δεν τα μέτρησε. Κι όμως μέτρησε τις ατελείωτες ώρες της συμφοράς, όταν έβλεπε τους πρόσφυγες να στριμώχνονται στους αρχικούς καταυλισμούς στα “Αούτικα”...» Αν προσθέσουμε και τη γνωριμία του με τον Μενέλαο Λουντέμη που, μετά την περίθαλψη και φιλοξενία που η οικογένεια του Δημήτρη Λέτσιου του πρόσφερε, «έγινε φίλος μα και “μεσίτης” πνεύματος και τον μύησε σε οράματα μυσταγωγικά. Λαχταριστά κι ονειροπόλα, τον εταίσε ιδέες και νοήματα. Έγινε ο μέντοράς του. Άδραξε ο Δημήτρης τα μηνύματα του ξένου. Έγινε φίλος με αυτά. Αισθητοποιήθηκε...», κατανοούμε καλύτερα την προοδευτική, αριστερή του φύση.

Σύμφωνος κι ο Αριστείδης Κοντογεώργης, γράφει: «Συνεπής αριστερός - εξόριστος μάλιστα μετά τα Δεκεμβριανά κι αργότερα αυτοεξόριστος στην Αθήνα και τον Πειραιά - έστειλε στο εξωτερικό μοναδικά φωτογραφικά ντοκουμέντα από τη δράση του αντιδικτατορικού κινήματος στο Βόλο».

Η Πάτρα Βασιλείου θυμάται: «Τον Οκτώβρη του 1976, στο Δημαρχείο του Βόλου, η Π.Ε.Α.Ε.Α. με Πρόεδρο τον Γιάννη Σιαφλέκη, οργάνωσε έκθεση αντιστασιακού τύπου και βιβλίου. Κεντρικό σημείο της εκδήλωσης ήταν η έκθεση φωτογραφίας του Σπύρου Μελετζή με φωτογραφίες της Αντίστασης, ένα έργο μοναδικό για το δυναμισμό του... Ενταγμένος στο εργατικό κίνημα και μέλος του ΚΚΕ, ο Μελετζής, φωτογράφησε τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα με ρεαλισμό, αλλά όχι εις βάρος της αισθητικής. Είχε αρχίσει ν’ αξιοποιείται και ν’ αναγνωρίζεται το έργο του εκείνη την εποχή και η έκθεση στο Βόλο ήταν για όλους μας ένα μεγάλο καλλιτεχνικό γεγονός. Ο Δημήτρης Λέτσιος επισκεπτόταν την έκθεση καθημερινά. Μεταξύ του Μελετζή και του Λέτσιου διέκρινες αμοιβαία εκτίμηση και θαυμασμό. Με κοινές κοινωνικές και καλλιτεχνικές επιλογές

είχαν πολλά να πουν. Οι συζητήσεις ξεκινούσαν από το Δημαρχείο και κατέληγαν, συνήθως, στην ταβέρνα του Τηλέμαχου Μαργαριτούλη στον Προφήτη Ηλία, γνωστού αριστερού με εξορίες στην πλάτη του...»

Ο Τάσος Κανταράκιας συμπληρώνει: «Αριστερός «μέχρι το κόκαλο», που λέμε... Μέχρι πρόσφατα διάβαζε ανελλιπώς την «Αυγή». Παρότι κάποιος μπορούσε να διακρίνει μια απογοήτευση – ιδίως τα τελευταία χρόνια – σχετικά με την πορεία της Αριστεράς από κάποιους αυτόκλητους εκπροσώπους της. Ιδίως τα τερτίπια κάποιων, τον εξόργιζαν. Παρόλα αυτά δεν έλεγε ν' αλλάξει. Πίστευε πως εν δυνάμει όλοι οι άνθρωποι είναι Αριστεροί, όλοι μπορούν να ασπαστούν τα ιδανικά της Δικαιοσύνης, Ισότητας και Ισονομίας.»

Τα εμπόδια και οι κακουχίες της ζωής δεν μπόρεσαν να σταματήσουν τον Δημήτρη Λέτσιο από το να φωτογραφίσει και πάλι. Ούτε η καταστροφή του αρχείου του στον μεγάλο σεισμό του Βόλου, το 1954, όπου χάθηκαν οι φωτογραφίες είκοσι χρόνων, τον πτόησε. «Δεν μπορώ να πω πως καταστράφηκε κάτι σπουδαίο», έλεγε «Έχασα, όμως, τα πρώτα μου βήματα στη Φωτογραφία». Τον επόμενο κιάλας χρόνο έχοντας αποκτήσει μια Canon με εναλλασσόμενους φακούς, που την χρησιμοποιούσε για ασπρόμαυρο φιλμ και μια ακόμη μηχανή για τις έγχρωμες διαφάνειες, αρχίζει να ταξιδεύει σε όλη τη χώρα, έχοντας πάντα ορμητήριο το Βόλο, ενώ συνεχίζει να φωτογραφίζει το Πήλιο και τη Θεσσαλία. Όλα αυτά γίνονται πάντα τις Κυριακές, τις αργίες και κάποιες ώρες που προσπαθεί να ξεκλέψει από τον φούρνο αφήνοντας στο πόδι του, τον αδελφό του Ντίνο. «Εκλείνει το φουρνάκι στις δύο, δύο παρά, σε μια γωνιά ζουφωμένο, να μη φαίνεται, ήτανε το δισάκι με τα φωτογραφικά. Στο καμαράκι άλλαζε ρούχα, έβαζε τα μποτάκια, το λεπτό επανοφόρι κι άρπαγε το δισάκι και ξεκίναε σκυφτός το ταξίδι των αιώνιων στιγμών. Που θα φυλάκιζε με το γνωστό μοναδικό του τρόπο και την απείριτη τεχνική του, στις ώρες της περιπλάνησης, στα περίχωρα, στις πλαγιές ή στα ενδότερα του κάμπου», θυμάται ο Κυριάκος Παπαγεωργίου.

Σε πολλές από τις περιπλανήσεις του αυτές είχε συνοδοιπόρο και συνεργάτη στην αποτύπωση της εποχής που έφευγε, τον λαογράφο Γιώργο Θωμά, ο οποίος γράφει για τις ατέλειωτες εξορμήσεις τους στην αγροτική κυρίως Ελλάδα: «...εκείνος με δυο-τρεις φωτογραφικές μηχανές στον σάκο του κι εγώ με το σημειωματάριο και το μολύβι στο χέρι. Για την απαθανάτιση και την καταγραφή εικόνων της ελληνικής γης, όψεις της απλής ζωής και λαογραφικών εκδηλώσεων, τη φωτογράφιση ανθρώπων παλιών καιρών στην αφκιασίδωτη εκδοχή τους. Δεκατρία χρόνια (1963-1976) βιοματικής σχέσης και συνεργασίας με τον Δημήτρη Λέτσιο...». Ο Γιώργος Θωμάς είχε ως στόχο την έρευνα σε τόπους που διάβαζε ότι θα μπορούσε να βρει λαογραφικά στοιχεία και ο Δημήτρης Λέτσιος την αποτύπωση των στοιχείων αυτών. Και οι δύο όμως, πάνω απ' όλα αγαπούσαν την περιπέτεια, το περπάτημα και την εξερεύνηση.

Αυτή η δεύτερη εικοσαετία, θεωρείται η πιο ουσιαστική περίοδος του έργου του, κατά τον Ηρακλή Παπαϊωάννου. Κατά τη διάρκειά της, ίδρυσε το 1956 την ΕΦΕ Βόλου, ως παράρτημα της Ελληνική Φωτογραφικής Εταιρείας της οποίας υπήρξε συνιδρυτής το 1952, αναλαμβάνοντας για χρόνια την ευθύνη των εκδηλώσεων, των μαθημάτων, των εκθέσεων. Ως «δάσκαλος» της φωτογραφίας επηρέασε με το έργο του μια ολόκληρη γενιά φωτογράφων, σημειώνει ο Αριστείδης Κοντογεώργης. Μοναδική του ικανοποίηση τα λόγια του Σπύρου Μελετζή, που τον θεωρούσε δάσκαλό του: «...Εγώ ζηλεύω τη δουλειά του Λέτσιου. Μακάρι να 'χα κάνει κι εγώ τέτοιες φωτογραφίες». «Η κουβέντα αυτή του Μελετζή πολύ με συγκινεί. Πιάνομαι από αυτή την κουβέντα κι εκεί βασιζόμαι. Επηρεάστηκα από τη δουλειά των άλλων όσο κι εκείνοι επηρεάστηκαν από τη δική μου. Μόνο έτσι, μέσα απ' αυτήν τη σχέση άνοιγαν οι παρωπίδες προς διάφορες κατευθύνσεις». Κι είναι αλήθεια, αφού μέσα από την ΕΦΕ δημιουργήθηκαν φιλικές σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ των φωτογράφων της εποχής, με

αποκορύφωμα τη περίφημη «Θεσσαλική τετρανδρία», Μελετζής-Μπαλάφας-Λέτσιος-Γλούπας, που κατέγραψε με το φακό της την ιστορία του 20^{ου} αιώνα.

Το 1972 παντρεύτηκε τη Αθηνά Τζήμερου, «τη μεγάλη αγάπη της ζωής του», όπως την αποκαλεί ο Τάσος Κανταράκιος. «Ήταν όμως χρόνια μαζί, δεκαετίες ολόκληρες, από τον Πόλεμο και τον Εμφύλιο ακόμα. Η αφοσίωσή του στη Φωτογραφία ήταν τέτοια που πολλές φορές την αμελούσε, έκανε μέρες ολόκληρες να της μιλήσει. Γόης και καρδιοκατακτητής, γοητευτικός έως τα γεράματα, ποτέ δεν έβγαλε τη Νανά από την καρδιά του. Ως το τέλος...»

Η Νανά - Φωτογραφία Δημήτρης Λέτσιος

Για τη Νανά και το ρόλο που έπαιξε στη ζωή και το έργο του, μιλούν σχεδόν όλοι όσοι γνώρισαν και έγραψαν για τον Δημήτρη Λέτσιο. Ο Ηρακλής Παπαϊωάννου τονίζει τη σημασία αυτού του ρόλου λέγοντας: «Στη μοναχική συχνά πορεία της δημιουργίας, εκτός από πιστούς συνοδοιπόρους, όπως ο Γιώργος Θωμάς και ο Νίκος Κολοβός, είχε ως υποστηρικτή τη σύντροφο του Αθηνά Τζήμερου, η οποία μοιράστηκε μαζί του μια βαθιά σχέση που άνθησε πάνω από μισόν αιώνα, μέχρι την αποχώρησή της από τη ζωή το 2004. Η Νανά αφουγκράστηκε το πάθος του για τη φωτογραφία και την απεικόνιση του ελληνικού τόπου και του παραστάθηκε με κάθε δυνατό τρόπο, υλικό ή πνευματικό, αποτελώντας έναν αφανή αλλά ουσιαστικό πυλώνα του έργου του».

Ο Νίκος Τσούκας, πρόεδρος της Κοινότητας Μακρινίτσας τότε, αναφέρει συχνά πόσο η Νανά παρότρυνε τον Δημήτρη Λέτσιο να δίνει όλο και περισσότερες φωτογραφίες για τις εκθέσεις που έκαναν κάθε καλοκαίρι στη Μακρινίτσα, πόσο τους βοηθούσε στη διοργάνωση και με τι χαρά άνοιγε το σπίτι τους στον κόσμο.

Ο Κυριάκος Παπαγεωργίου πιο ποιητικά τονίζει: «Η Νανά, η σύντροφός του, έφτιαξε μια σχέση πολύ έντονη που καιρία κι ακαριαία τον έχει σημαδέψει. Η γυναίκα, που τον κανάκεψε και τον συντρόφεψε από μακριά, ήταν τόσο κοντά του στις μοναχικές εξορμήσεις. “Έτσι όπως πρέπει νάναι οι γυναίκες”, έλεγε... “Μαζί έπλασαν ένα θρυλικό ζευγάρι”, γράφει ο ποιητής κι εκδότης Θανάσης Νιάρχος, που θυμάται τον Λέτσιο από τα παιδικά του και κείνη την εκρηκτική γοητεία “της γυναίκας με τα λευκά πλούσια μαλλιά...” Απ’το Μεταξοχόρι της Αγιάς εκείνη, ήρθε και κόνεψε πλάι του, πλάι στο μοναχικό βάρδο της περιπέτειας. Δεκαετίες σιωπηλές, αλλά και τρυφερές, πληθωρικές, πλάι στη σκιά του».

«Ιδιαίτερη υπήρξε η σχέση του με τα παιδιά, με τους νέους. Το βλέμμα του “σπινθήριζε” όταν έβλεπε νέους ανθρώπους γύρω του να τον ρωτούν, να θέλουν να του μιλήσουν, να

πάρουν δυο κουβέντες από αυτόν.. Ωστόσο, ποτέ δεν έγινε πατέρας, κάτι που υπήρξε συνειδητή, δική του επιλογή. Απέκτησε ιδιαίτερη σχέση στοργής με τα ανίψια του, ενώ τα τελευταία χρόνια ερχόντουσαν πολλοί μαθητές από σχολεία της Μαγνησίας και συζητούσαν μαζί του. Τα αγαπούσε και τον αγαπούσαν. Είχε μια αγωνία για τα νέα παιδιά... Ήθελε να τα βοηθήσει να αποκτήσουν γούστο και κριτικό λόγο, να εμπεδώσουν μέσα τους την έννοια της καλαισθησίας. Γι' αυτό συζητούσε ατελείωτες ώρες μαζί τους, χάριζε απλόχερα όσα πίστευε ότι είχε να τους δώσει», συνεχίζει στην αφήγησή του σχετικά με τη ζωή του Δημήτρη Λέτσιοι ο Τάσος Κανταράκιας.

Το παραπάνω επιβεβαιώνει και η Πάτρα Βασιλείου, στην οποία έδειχνε φωτογραφίες του και της εξηγούσε για την κάθε μία τον τρόπο, τον τόπο λήψης και την κατάσταση των προσώπων, κάτι που όπως υποστηρίζει η ίδια, ήταν «μια μεθοδική μαθητεία διαπαιδαγώγησης του βλέμματός μου, μέσω του δικού του φωτογραφικού βλέμματος, πάνω σε μια ιδιότυπη ιστορία ανθρώπων, τόπων, μορφών. Αυτή την εμπειρία την μετέφερα στα παιδιά, δουλεύοντας σε διάφορα μαθήματα με τις εικόνες του. Με τη δύναμη της φαντασίας τους το εικονιζόμενο γινόταν λόγος, γνώση, παιχνίδι. Ρωτούσε μ' ενδιαφέρον γι' αυτές τις δραστηριότητες των παιδιών και για τις εντυπώσεις τους.»

Η αγάπη του όμως δεν σταματούσε στους νέους, γενικευόταν σε όλους τους ανθρώπους. Ο Λέων Μουρτζούκος, Πρόεδρος τότε της νεοσυσταθείσας Φωτογραφικής Λέσχης Βόλου, διακρίνει την αγάπη αυτή διάχυτη παντού κι αυτό αποδεικνύεται διαρκώς μέσα από τις φωτογραφίες του. «Ο χώρος και το φως υπηρετούν πάντα τον άνθρωπο και όταν αυτός απουσιάζει από τις εικόνες, τότε και η απουσία του είναι εκκωφαντική». Διαβάζοντας και τα παρακάτω, διαπιστώνουμε πως την αποδείκνυε εξίσου και με τις υπόλοιπες πράξεις του. «Το καλοκαίρι του 2006 ιδρύεται η Φωτογραφική Λέσχη Βόλου, πρώτο της μέλημα να τιμήσει τον Δημήτρη Λέτσιο, τον επισκέπτομαι στο σπίτι του στο Βόλο για να του ανακοινώσω την πρόθεσή μας να τον ανακηρύξουμε επίτιμο μέλος μας. Του ζητώ να παραβρεθεί στα εγκαίνια έκθεσης φωτογραφίας στο Κέντρο Τέχνης Giorgio de Chirico για να τον τιμήσουμε. Μου ζητά λεπτομέρειες για την έκθεση και όταν μαθαίνει ότι εκθέτουν έξι Λέσχες από την Κεντρική Ελλάδα με καθηλώνει με την ερώτησή του αν μπορεί να εκθέσει μαζί μας. Η χαρά που μας έδωσε, η τιμή που μας έκανε, η συγκίνησή μας να θέλει να εκθέσει μαζί μας, κι εγώ που δίσταζα να του ζητήσω να του διοργανώσουμε έκθεση αναλογιζόμενος το νεαρό της Λέσχης μας και τη βαρύτητα του έργου του...»

«Ο Δημήτρης Λέτσιοι ήταν μια ύπαρξη με κατανόηση, πρόθυμος πάντα να συντρέξει τον πλησίον του, να αγνοήσει τις εχθρότητες και τις κακίες, με μια λέξη: ήταν μεγαλόψυχος. Μια ύπαρξη αγνή, που στωικά όμως ζητούσε από τους άλλους να κάνουν ότι θα έκανε ο ίδιος αν βρισκόταν στη θέση τους. Και οπωσδήποτε ήταν δίκαιος και εκτιμούσε τους άλλους όσο πραγματικά άξιζαν. Οποιος τον γνώριζε, δεν τον ξεχνούσε». Σαν αυτά τα λόγια του Νίκου Τσούκα, διάβασα και άκουσα πολλά από όσους γνώρισαν, συνεργάστηκαν ή είχαν την τύχη να έχουν μια βαθύτερη φιλική σχέση με τον Δημήτρη Λέτσιο.

Ο Δημήτρης Λέτσιος, τιμώμενος και εκθέτης, στην εναρκτήρια εκδήλωση του Νοεμβρίου Φωτογραφίας 2006, που διοργάνωσε η Φωτογραφική Λέσχη Βόλου στο Κέντρο Τέχνης Giorgio de Chirico (Φωτογραφία Κ.Καραθάνος)

Η Πάτρα Βασιλείου, που από παιδί «κοιτούσε στη βιτρίνα του φούρνου τις ζωγραφιές δίχως χρώματα», όσο η μητέρα της αγόραζε ψωμί από το μαγαζί του κυρίου που φίλευε πάντα τα παιδιά κουλουράκια και στη συνέχεια συνεργάστηκε μαζί του για τριάντα δύο ολόκληρα χρόνια, χτίζοντας μια βαθειά σχέση φιλίας μ' εκείνον και τη Νανά, λέει: «Δεν ήταν εύλωτος, μιλούσε όμως γλυκά και με πολλή ακρίβεια. Σταματούσε τη συζήτηση ή έκλεινε το κασετόφωνο για να βρεθεί η πιο κατάλληλη λέξη. Αποστρεφόταν τις επιπόλαιες κρίσεις για πρόσωπα που είχε συνοδοιπορήσει, φωτογραφήσει, συσχετιστεί, καθώς και για γεγονότα. Είχε κάνει κανόνα ζωής την απόρριψη του περιττού. Το επί πλέον, το πολέμησε και με το λόγο και με τη φωτογραφία. Διέκρινε κανείς δίχως υπερβολή, μια λατρευτική αφοσίωση σε μια «αποστολή», σ' ένα «ιερό καθήκον» προς τον άνθρωπο, τη φύση, τον πολιτισμό. Κατέγραψε ένα μέρος της πραγματικότητας, οδεύοντας προς αυτή την πορεία, με έναν απόλυτα απόλυτο τρόπο. Έβαλε στην άκρη κάθε περιορισμό ή σχέση για να μείνει στο μέγιστο βαθμό ανεξάρτητος και τα έδωσε όλα για τη Φωτογραφία. Αυτός ο τρόπος του, ύψωνε πολλές φορές ένα πλέγμα, που δυσκόλευε την επικοινωνία με τους άλλους. Η δυσκολία αυτή υπήρξε ένα ξεχωριστό σημείο του προσώπου του κι έγινε αιτία να πικράνει ανθρώπους, όπως και το αντίθετο. Τον πίκραναν και τον απογοήτευσαν ιδιοτελείς συμπεριφορές. Έτσι είναι, δίπλα στην τέχνη θέση έχει και η μιζέρια της ζωής. Απόλυτη ήταν και η θέση του απέναντι στον τρόπο που φωτογράφιζε. Ήθελε φωτογραφία χωρίς ψιμύθια, λιτή, δωρική, όπως ταίριαζε και στη δομή του προσώπου του... Μας έδωσε πολλά από τον τρόπο που ζούσε κι ας τα διαφυλάξουμε, όπως την ανιδιοτέλειά του. Δεν κυνήγησε το προσκήνιο, ούτε την αναγνώρισή του. Περίμενε με υπομονή, αλλά και σιγουριά ότι το έργο του θα βρει το χώρο του στην ιστορία της ελληνικής φωτογραφίας κι αυτό έγινε.»

Ακόμη και άνθρωποι που ξεκινούσαν να μιλήσουν για το έργο του, δεν μπορούσαν να μην αναφερθούν στον χαρακτήρα και την προσωπικότητά του. Διαβάζοντάς τους, καταλαβαίνουμε γιατί οι φωτογραφίες του αντικατοπτρίζουν την αυθεντικότητα και το προσωπικό του ύφος.

- Αθεράπευτα ρομαντικός, είναι ένας άνθρωπος με απεριόριστη αγάπη για τον τόπο του, την οποία αποδίδει με τέτοια ποίηση και ευαισθησία που όμοιές της σπάνια συναντούμε σε άλλους καλλιτέχνες. (Κώστας Μπαλάφας)

- Ενθουσιώδης αλλά διακριτικός, επίμονος αλλά σεμνός, ακάματος εργάτης της φωτογραφικής τέχνης, ο Δημήτρης Λέτσιος θα ενθαρρύνει πάντα με το έργο του εκείνους για τους οποίους ο πολιτισμός και η τέχνη, σε όλες τους τις εκφάνσεις, είναι βίωμα ζωής και όχι προσωπική ή τεχνοκρατική στρατηγική. (Ηρακλής Παπαϊωάννου)

- Η φωτογράφιση του ανθρώπου από τον Δημ. Λέτσιο δεν αποτελεί μόνο αισθητικό θέμα. Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού ή το ρυτιδωμένο πρόσωπο του γέρο-ξωμάχου προβάλλει ανάγλυφη η εσωτερικότητα της ψυχής, αυτή η ίδια η ζωή, η πορεία της, τα όνειρα και οι ελπίδες, οι προδομένοι οραματισμοί, κοντολογίς μια ολόκληρη ιδεολογία και στάση ζωής. Στη γυναίκα του κάμπου βλέπει κι αποτυπώνει την αγωνία της ύπαρξής της. Τη φωτογραφίζει δίπλα στ' αλέτρι, στη θυμωνιά, στο βαμπακοχώραφο, στο λιομάζωμα κι ακόμη ζαλικωμένη το δεμάτι να περνά τον ορμητικό χείμαρρο και να δαμάζει τη γης. (Γιάννης Μουγογιάννης)

- Το μυαλό, η καρδιά και η ματιά βρίσκονταν για τον Δημήτρη Λέτσιο πάντα σε ευθεία, όχι ίσως για να εκφράσουν την «αποφασιστική στιγμή», όπως απαιτεί ο μεγάλος και αυστηρός δάσκαλος του κοινωνικού ρεπορτάζ Henri Cartier – Bresson, αλλά τον άνθρωπο σε όλες τις εκδοχές του. (Λέων Μουρτζούκος)

- Εκτός από μεγάλος φωτογράφος, που συνέχισε την αξιόλογη παράδοση της πόλης του Βόλου στην καλλιτεχνική φωτογραφία, ο Λέτσιος διέσχισε ολόκληρο σχεδόν το δραματικό 20^ο αιώνα με αταλάντευτη προσήλωση στις πνευματικές και προσωπικές του αξίες, χωρίς να υπολογίσει θυσίες, μακριά από τις σειρήνες της επιτήδευσης και της ιδιοτέλειας. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί, ώστε να φανερωθεί το πώς αντιμετώπιζε τον κοινωνικό ρόλο της τέχνης, ότι σε όλη τη ζωή του χάριζε απλόχερα φωτογραφίες σε ανθρώπους που είχε φωτογραφήσει και έκανε εκθέσεις σε μικρές κοινότητες, ενθαρρύνοντας τη διαρκή όσμωση ανάμεσα στη ζωή και στην τέχνη, νιώθοντας ότι και η πιο έντεχνη φωτογραφία συχνά λειτουργεί παράλληλα και ως αιχμηρή ανάμνηση μιας στιγμής ή μιας εποχής. (Ηρακλής Παπαϊωάννου)

- Ήταν κάποιες παραμονές γιορτών, Χριστούγεννα ή Πάσχα, πού να θυμάμαι τώρα, δεκαετία του '60, κι έφαχνα ένα επίκαιρο καρτ-ποστάλ, σαν αυτά που βάζαμε κάθε φορά στην πρώτη σελίδα της «Θεσσαλίας», κάτω απ' τον ευχετήριο τίτλο των ημερών, όταν ακούω τον συνάδελφο Νίκο Διαμαντόπουλο να μου λέει: «Άσε τα καρτ-ποστάλ και πετάξου στο φούρνο να σου δώσει ο Λέτσιος μια φωτογραφία επίκαιρη». Τότε γνώρισα τον Δημήτρη από κοντά κι έγινα τακτικός πελάτης του και στις καλλιτεχνικές γιορταστικές φωτογραφίες του και στο υπέροχο ψωμί του, εκείνες τις λαχταριστές φραντζόλες που τις τύλιγε στο χαρτί αριστοτεχνικά και τις πακετάριζε, δένοντάς τες με άσπρο νήμα, για να σου τις προσφέρει με μια κίνηση ευγένειας. Κι αναρωτιόμουν πού βρίσκεται το κουράγιο και το χρόνο αυτός ο άνθρωπος, με τη βαριά κι αδιάκοπη δουλειά του αρτοποιού, να περιοδεύει σε κάμπους, βουνά και θάλασσες με τα φωτογραφικά του σύνεργα φορτωμένος, για να τυπώσει στο χαρτί τις εσωτερικές αναζητήσεις του, δημιουργώντας τις αριστοτεχνικές φωτογραφίες του με τη μαγεία του άσπρου-μαύρου...

...Στις φωτογραφίες του Λέτσιου δεν υπάρχουν θέματα άψυχα, δεν υπάρχουν «φύσεις νεκρές». Όλα «εμφανίζονται ανθρώπινα» και ζωντανεύουν και σου μιλούν. (Γιάννης Μαντίδης)

- Η ιδέα να φτιάξω ένα βιβλίο που να έχει για θέμα τη γυναίκα, στριφογύριζε χρόνια τώρα στο μυαλό μου. Δεν ήξερα όμως πώς να τη φορμάρω. Ώσπου, μια Κυριακή της προπερασμένης άνοιξης, ο Δημήτρης Λέτσιος χτύπησε το κουδούνι της πόρτας μου και τείνοντάς μου ένα μεγάλο κίτρινο φάκελο μου είπε: «Τις φωτογραφίες αυτές σου τις εμπιστεύομαι. Κάν' τες ό,τι νομίζεις». Κι έφυγε βιαστικός θέλοντας ν' αποφύγει τις ευχαριστίες μου. Μόλις έμεινα μόνη κι άνοιξα το φάκελο, τρελάθηκα από τη χαρά μου. Ο Δημήτρης Λέτσιος μου είχε χαρίσει ένα θησαυρό. Άπλωσα κατάχαμα τις ασπρόμαυρες αυτές φωτογραφίες κι άρχισα να τις περιεργάζομαι. Δεν άργησα να συνειδητοποιήσω πως είχα μπροστά μου μια ολόκληρη εποχή. Διότι ο Δ.Λ. δεν απεικόνιζε απλά κάποιες φιγούρες γυναικών. Κατόρθωσε ν' αποτυπώσει στο χαρτί κάτι πολύ περισσότερο. Το δεσμό της Θεσσαλής γυναίκας με τη Γη. Στις φωτογραφίες του άνθρωπος και φύση ταυτίζονται. Ο ένας δεν μάχεται τον άλλον, τον συμπληρώνει. Γυναίκα και γη έχουν κοινή πορεία και κοινή μοίρα. (Μαρούλα Κλιάφα)

- Βρίσκει μια γυναίκα στο ποτάμι και της λέει: «Στάσου να σου κάνω μια φωτογραφία». «Όχι, τώρα. Να χτενιστώ κι ύστερα να κάνεις τη φωτογραφία σου.» του λέει. Αυτός της μιλάει αυστηρά: «Μη χτενιστείς, μην κινηθείς, να μείνεις έτσι όπως είσαι» Ο φωτογράφος δεν ήθελε να μιλήσει η γυναίκα. Ούτε να γελάσει, ούτε να χτενιστεί και να στολιστεί. Αυτό που ήθελε το 'πε: Να τη βγάλει όπως ήταν. Με ανασηκωμένη την ποδιά της και σταματημένη την πίκρα στο στόμα της. Την κοίταξε μέσα από το φακό του. Κίνησε τα δάχτυλά του. Κι ύστερα – για να μη διαταράξει τη σύζευξη της γυναίκας με το ποτάμι και του τοπίου με το χρόνο, είπε: «Συνέχισε τη δουλειά σου»... (Γιάννης Φάτσης)

- Στο μικρό βιογραφικό σημείωμα αυτού του λευκόματος (Φωτογραφίες, Δημήτρης Λέτσιος), σημειώνεται: «Με τη φωτογραφία ασχολείται ερασιτεχνικά από το 1936». Σε αυτή την κατάσταση καλλιτεχνικής νεότητας και αναμονής έχει μείνει ως σήμερα, έτος 2002 κι «Ασχολείται πάντα ερασιτεχνικά με τη φωτογραφία». Μακριά από τους κινδύνους της εμπορικότητας και τη δίνη των συναλλαγών. Με πικρία αλλά και ωραία γενναιότητα. Έχοντας χτίσει έναν δικό του κόσμο, πόλη και ύπαιθρο, κυρίως τη δεύτερη, μαζί. Διασχίζοντάς τον με τρυφερότητα και ευφροσύνη. Αγέρωχος κι ανυποχώρητος...

...Ο Δημήτρης Λέτσιος δεν είναι κατασκευαστής φωτογραφιών, αλλά λάτρης και κυνηγός σπάνιων υλικών εικόνων. Οι φωτογραφίες του προέρχονται όλες από τον πραγματικό κόσμο που έζησε. Δεν το υπερβαίνουν, τον εγγίζουν, τον οικειοποιούνται, δεν τον παραποιούν. (Νίκος Κολοβός)

Όμως, και η φιγούρα του Δημήτρη Λέτσιου είχε κάτι το μοναδικό. Η μορφή του μνημονεύτηκε από τους περισσότερους που μίλησαν για τη ζωή και το έργο του. Από τον Γιάννη Μαντίδη που χαρακτηριστικά σημειώνει: «Όταν τον είδα για πρώτη φορά, με τα μακριά ξανθά του ίσια μαλλιά και τη βαριά τσάντα του στον ώμο κρεμασμένη, τον πέρασα για ξένο ηθοποιό. Μάλιστα, καθώς είχα λόξα με τον κινηματογράφο κι ήξερα απ' έξω όλους τους ηθοποιούς, “για κοίτα”, είπα. “Έχει κάτι μεταξύ Ρίτσαρντ Γουίνμαρκ και Ρίτσαρντ Χάρις”. Μετά μου είπαν ότι ο Δημήτρης Λέτσιος δεν είναι ηθοποιός, αλλά φωτογράφος και φούρναρης!», μέχρι τον Αριστείδη Κοντογιώργη που ποιητικά την σκιαγραφεί, αποκαλώντας την «μορφή πλασμένη απ' τον μύθο»: «Μοιάζοντας να 'χει ξεφύγει απ' την τοιχογραφία του Θεόφιλου στον καφενέ της

Μακρινίτσας, μια φιγούρα, θαρρείς σχεδιασμένη από το χέρι του ζωγράφου, σεργιανίζει στην πλατεία πασχίζοντας ν' αναγνωρίσει τ' αχνά σημάδια της μέρας μέσα στο θολό ακόμη ουρανό. Λουσμένη στο λιγοστό φως που ξέφευγε απ' τις πυκνές φυλλωσιές, η μοναδική ανθρώπινη μορφή που είχε προλάβει ν' αποδράσει από τις αγκάλες του Μορφέα, ρέμβαζε στην άκρη της πλατείας, εκεί που τελειώνει η πλακόστρωτη πραγματικότητα και ξεκινά ο αέρινος, ονειρικός περίπατος πάνω απ' τις χαράδρες και τις κόγχες του Πηλίου, την απλάδα του Βόλου και τα ήρεμα νερά του Παγασητικού. Με τα κάτασπρα μακριά μαλλιά του να γλιστρούν κάτω από το μπερεδάκι, τα καταγάλανα μάτια του να κρύβονται συχνά πίσω από τη φωτογραφική μηχανή που κρέμεται στο στήθος του και τα νευρώδη δάχτυλά του να χαϊδεύουν το κουμπί που ανοιγοκλείνει το κλείστρο αιχμαλωτίζοντας μοναδικές στιγμές, ο Δημήτρης Λέτσιος ήταν για ένα ακόμη πρωινό πιστός στο ραντεβού του με τη Μακρινίτσα.»

Για όποιον είχε γνωρίσει τον Δημήτρη Λέτσιο από κοντά, είχε διασταυρώσει το βλέμμα του με το δικό του, τον είχε ακούσει να μιλά, και κυρίως τον είχε δει να φωτογραφίζει, προσεγγίζοντας τα θέματά του με «πέλμα βελούδινο και μάτι ακονισμένο», όλα τα παραπάνω δεν είναι υπερβολικά, αλλά αυτονόητα. Εκτός από φωτογράφος ήταν ένας άνθρωπος «πηγή έμπνευσης» για κάθε καλλιτέχνη. Το βλέπουμε στις φωτογραφίες που τον έχουν τραβήξει πολλοί ομότεχνοί του, αλλά και απλοί άνθρωποι, το διαβάζουμε στις λέξεις και στους στίχους που γεννήθηκαν εξαιτίας του, όπως «Ο Φωτάνθρωπος» του Μιχάλη Μπάστα:

Και δεν ήταν εκείνο
το απίθανο βαθύ γαλάζιο
των ματιών του
μόνο.

Ούτε η κατάλευκη,
λες από αφρό μανιασμένης τρικυμίας,
χαίτη των μαλλιών του,
αλλ' ήταν εκείνη η αίσθηση
που βάθαινε βαθειά
μεσ' την ψυχή σου
καθώς αντίκρυζες
σαν όσιου ασκητή
το όλο φως προφίλ του
που ήρεμα και ανεπαίσθητα
αποτυπώνονταν εντός σου
ανεξίτηλα.

Ωστόσο, ο ίδιος δεν επιθυμούσε να βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής. Ήταν ιδιαίτερα σεμνός και δεν του άρεσαν τα πολλά λόγια. Το δήλωνε σε κάθε ευκαιρία, λέγοντας την περίφημη ιστορία με τον «φλύαρο» βάτραχο: «Μου αρέσει περισσότερο να φωτογραφίζω από το να μιλώ. Μια φορά κι ένα καιρό, έτσι όπως περπατούσα στην Κάρλα, συνάντησα ένα μεγάλο χαλκοπράσινο βάτραχο, που έλεγε, έλεγε, έλεγε... Κι όταν ζύγωσα κοντά, εκείνος φοβήθηκε και χώθηκε μέσα στο νερό. Όταν θέλω, λοιπόν, να λήξει η συζήτηση, λέω αυτή την κουβέντα: Είχα πολλά να πω μα είμαι κάτω απ' το νερό». Μιλούσε φωτογραφίζοντας. Από κάθε άποψη. Όπως καιρία επισημαίνει η Μαίρη Καρουκανίδου «Ο Λέτσιος δεν ήταν μόνο γητευτής. Ήταν αυτός που έψαξε και βρήκε τον άνθρωπο, στάθηκε δίπλα του, μετά πήγε απέναντι του και μ' ένα «κλικ» τον

αιχμαλώτισε. Ξεκάρφωσε τις στιγμές του, τις εκσφενδόνισε στην αιωνιότητα και τις παρέδωσε στην αθανασία». Ο Νίκος Κολοβός αναλύοντας φωτογραφίες του στέκεται έκθαμβος και προβληματισμένος μπροστά στο μεγαλείο της ματιάς του «... Έχουμε εδώ ένα κορίτσι δώδεκα χρονών με ίσια μαλλιά και αποξεχασμένο βλέμμα. Να έχει γυρίσει πίσω κρατώντας ένα λεμόνι. Κάθε φορά ζηλεύω τη σαγήνη του φωτογράφου που ακινητοποιεί τον κόσμο γύρω του. Ανθρώπους, ζωντανά, δέντρα, λουλούδια, κτίσματα. Τους ουρανούς των εποχών και τους δεκάδες ήλιους της χρονιάς. Όπως τούτο το κορίτσι με το καρό του φόρεμα, ραμμένο στο χέρι, δίπλα σε ένα δεκτικό παράθυρο. Και σκέπτομαι τι να μετρήσω, την αξία του βλέμματός ή το πολύτιμο λεμόνι που έμεινε στο δρόμο του κοριτσιού επί δεκαετίες γλωρό...»

Κι ο δημοσιογράφος και ποιητής Γιάννης Φάτσης, εμπνευσμένος από τη σχέση του φωτογράφου με τις φωτογραφίες του, γράφει: «Οι φωτογραφίες του δεν είναι (μόνο) το περίγραμμα των προσώπων και των πραγμάτων. Δεν είναι (μόνο) το περίγραμμα του τοπίου. Οι φωτογραφίες του είναι ακτινογραφίες. Αποτυπώνουν αυτό που υπάρχει εντός του ανθρώπου κι αυτό που έχουν αφομοιώσει τα πράγματα: την αφή του χρόνου και των ανθρώπων...» Και αλλού: «Κάθε τεχνίτης έχει το στυλ του. Κάθε φωτογράφος τις συνθήειές του. Ο δικός μας φωτογράφος, ο Δημήτρης Λέτσιος έχει το είδωλο των πραγμάτων και των προσώπων μέσα του. Έχει το τοπίο μέσα του. Τον είδαμε να περιμένει για να περάσει το σύννεφο ή να σκάσει από το βουνό ο ήλιος, για να βγάλει τη φωτογραφία από μέσα του και να τη βάλει στο φακό του. Γι' αυτό στις φωτογραφίες του βλέπουμε τ' αντικείμενα – και το τοπίο – να 'χουν το ίδιο ύφος της αυστηρότητας. Μιλάμε για την αυστηρότητα που υπάρχει μέσα του... Το φως του είναι ο φακός του. Τα δάχτυλά του είναι τα πλήκτρα του. Συνδιαλέγονται με τα πρόσωπα και τα πράγματα, όπως ο αγρότης με το εργαλείο του, όπως ο ψαράς με τη βάρκα του, όπως το παιδί με τη βροχή, όπως το δέντρο με τον κεραυνό, όπως το σπίτι με τον ήλιο...»

Ο Δημήτρης Λέτσιος μας άφησε κληρονομιά ένα ανυπολόγιστης αξίας αρχείο, περίπου 40.000 αρνητικών και 25.000 εκτυπώσεων διαφόρων μεγεθών και contact. Έκανε τοπίο, φωτογραφία δρόμου, πορτρέτο, φωτογραφία ντοκουμέντου, λαογραφική καταγραφική φωτογραφία έως και φωτογραφία μόδας, υπηρετώντας αποκλειστικά σχεδόν την ασπρόμαυρη φωτογραφία. Το χρώμα έκανε αισθητή την εμφάνισή του στη μεταπολίτευση, όταν η κοινωνικοπολιτική κατάσταση άλλαξε προς το καλύτερο. Αυτό του έδωσε τη δυνατότητα να χαλαρώσει και να πειραματιστεί με φορμαλιστικές και σχετικά αφηρημένες συνθέσεις, αφού το χρώμα τον είχε απασχολήσει και νωρίτερα, οδηγώντας τον στο να επιχρωματίσει ο ίδιος κάποιες φωτογραφίες του.

Ξεκίνησε φωτογραφίζοντας το βουνό, με αφετηρία το αγαπημένο του Πήλιο. Στη συνέχεια «πάλεψε» να μεταφέρει στο χαρτί τη μαγεία της θάλασσας και των ανθρώπων της. Εξερεύνησε τα νησιά των Σποράδων κι από κει εισχώρησε στα ενδότερα φωτογραφίζοντας το «Έπος του κάμπου». Έγινε ένα με το μόχθο των ανθρώπων του και κυρίως της γυναίκας αγρότισσας. Τυχαία, σε κάποια από τις περιπλανήσεις του ανακάλυψε τη λίμνη Κάρλα, τον «μεγάλο του έρωτα», όπως την έλεγε, και αποθανάτισε τη ζωή και το τέλος της.

«Όταν πρωτοθέλησα να πάω στην περιοχή, δεν ήξερα τη λίμνη Κάρλα, ήξερα όμως τη γιορτή της Αμυγδαλιάς που γινόταν κάθε χρόνο. Ήμουν μέλος, και τώρα είμαι, ενός εκδρομικού σωματίου που έκανε επίσκεψη στα Κανάλια κι από εκεί θα ανέβαινε στο βουνό. Η αφορμή που έγινε η εκδρομή και συμμετείχα ήταν η «Ανθισμένη Αμυγδαλιά». Όμως δίπλα υπήρχε ένα άλλο θέμα, η Λίμνη, για την οποία εγώ δεν ήξερα τίποτα. ...ήταν τα περίφημα καράβια... ήταν πλήθος κόσμος. Έτσι ξαναπήγα στα Κανάλια με κάποια άνεση πια, γιατί ήθελα χρόνο να κάνω φωτογραφία. Πήγα πολλές φορές όταν οι κυνηγοί πήγαιναν κυνήγι με τα αυτοκίνητά τους ή με το λεωφορείο μέχρι το Βελεστίνο κι από κει με τα πόδια και αργότερα με έναν γνωστό μου που διέθετε αυτοκίνητο, καθώς και με

τον Τάκη Γλούπα, που του γνώρισα τη λίμνη και τους ανθρώπους της... Το στοιχείο της λίμνης, το στοιχείο του νερού, με ταρακούνησε. Λίγο πολύ με αιχμαλώτισε, λίγο πολύ ήθελα την κατάκτησή του, ήθελα να μπορούσα φωτογραφικά να το αποδώσω. Κι αυτή η επιθυμία μου σιγά σιγά, χρόνο με το χρόνο γινόταν πραγματικότητα ...» (Συνέντευξη στο ΚΕ.ΜΕ.ΒΟ.)

Την προσοχή του τράβηξαν ακόμη μικρές και μεγάλες κοινότητες, άλλες μακρινές και άλλες κοντινές κι αγαπημένες όπως η Μακρινίτσα, στην οποία πέρασε μεγάλο κομμάτι της ζωής του από το 1983 και μετά. Ανάμεσα στις κοινότητες αυτές συμπεριλαμβάνονται τα Μετέωρα, το Άγιο Όρος και άλλες μικρότερες μονές και εκκλησίες, που συνδέονταν άμεσα με τον Ορθόδοξη Παράδοση. Φωτογράφησε όμως διεξοδικά και την πόλη του, το Βόλο. Την παραλία, την αγορά, το λιμάνι, τη νυχτερινή και πολιτιστική ζωή, τις καθημερινές δραστηριότητες, τις ιστορικές στιγμές της, τις πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές αλλαγές, αποτυπώνοντας μια ολόκληρη εποχή σε ένα μεγάλο κομμάτι του έργου του. «Ο Λέτσιος έκανε επίσης φωτογραφίες διαμαρτυρίας από αντιχουντικά συνθήματα γραμμένα στους τοίχους του Βόλου, τις οποίες έστειλε σε μια φίλη του αντιδικτατορικού κινήματος στο Παρίσι, με σκοπό να κεντρίσει τη διεθνή κοινή γνώμη υπέρ της ελληνικής υπόθεσης με αυθεντικά ντοκουμέντα. Η σχετικά άγνωστη αυτή πτυχή του έργου του καταδεικνύει το ενεργό ενδιαφέρον του για τα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα, καθώς και μια οξεία αντίληψη του ρόλου της φωτογραφίας, πέρα από καλλιτεχνικό μέσον, ως διεθνούς γλώσσα επικοινωνίας με ιδιαίτερες πολιτικές αρετές» μας λέει ο Ηρακλής Παπαϊωάννου.

Κατέγραψε τα κτίσματα και δημιουργήματα του ανθρώπου, αλλά και στοιχεία της παράδοσης, τα οποία συνειδητά επιθυμούσε να διασώσει. Και, φυσικά, γοητεύτηκε από τον ίδιο τον άνθρωπο, τον οποίο εξύψωσε μέσα από τις εικόνες του, κάτι που τον χαρακτήρισε ως ουμανιστή. Ο Ηρακλής Παπαϊωάννου αναφέρει ότι «μια μεγάλη ενότητα φωτογραφιών του Δημήτρη Λέτσιου αφορά στα πορτραίτα ανθρώπων τους οποίους συναντούσε, απροσχεδίαστα, στις πορείες και τις περιπλανήσεις του. Η αναζήτηση της ανθρώπινης μορφής υπήρξε αντίστοιχα συνεπής με αυτήν του τοπίου, παρότι δεν τον ενδιέφερε το πορτραίτο ως φωτογραφικό είδος, αλλά η ανθρώπινη συνθήκη την οποία διερευνούσε στη συνεχή διασταύρωσή του με την τροχιά και τη ζωή άλλων ανθρώπων. Αναζητούσε με κάποια επιμονή τις επιβλητικές γεροντικές μορφές, τις «κυρούλες», καθώς και τα παιδιά. Το σύνολο σχεδόν των πορτραίτων του αφορά στους ανώνυμους ανθρώπους της εργασίας που συναντά στο δρόμο, το χωράφι, την πλατεία, το παζάρι: αγρότες και αγωγιάτες, βοσκοί και ψαράδες, λούστροι και οργανοπαίκτες. Η ισχυρή πλειοψηφία μάλιστα είναι άνθρωποι της υπαίθρου.» Ο φίλος και συνοδοιπόρος Νίκος Κολοβός επισημαίνει ότι ενδιαφερόταν συνήθως για αυτούς που διατηρούσαν μια «ωραία ή άσχημη αυθεντικότητα»... Συχνά φωτογράφιζε τον άνθρωπο σε διάφορες στάσεις, αποστάσεις και γωνίες λήψης, δημιουργώντας μια ακολουθία λήψεων όπου η φιγούρα απομακρύνεται ή χάνεται στο τοπίο. Δεν δίσταζε μάλιστα να χαμηλώσει τη γωνία λήψης, δίνοντας αέρα ψυχολογικής υπεροχής στο θέμα του, πράγμα σημαντικό αν κανείς σκεφτεί ότι τα μοντέλα του ήταν απλοί αγρότες, ανώνυμοι χωρικοί. Παρόλα αυτά φρόντιζε οι λήψεις του «να μη διασαλεύουν την ειρήνη των εικονιζομένων, να μην παραβιάζουν την ιδεολογική τάξη του ήπιου, τρυφερού ουμανισμού που όριζε το σύνολο του έργου του». Η ανθρωποκεντρική φωτογραφία θεωρούνταν από τον Δημήτρη Λέτσιο το δυσκολότερο ίσως είδος φωτογραφίας. Είπε κάποτε χαρακτηριστικά, με αφορμή ένα από τα αγαπημένα του πορτρέτα: «Δεν είναι εύκολη η φωτογραφία με αυτό το θέμα. Σταμάτησα αυτό το παιδί που οδηγούσε το ζώο και ζήτησα να κάνω μία φωτογραφία και πέτυχα να κλείσω αυτό το θλιμμένο βλέμμα αυτού του παιδιού, που κάθε φορά που το βλέπω αναστατώνομαι.

Με συγκινεί κάθε φορά. Είναι παλιά η φωτογραφία, όμως εγώ είναι σαν να τη βλέπω χθες. Αυτό το θλιμμένο πρόσωπο αυτού του παιδιού...»

Κατά τον Γιάννη Μουγογιάννη: «Το έργο του διατρέχει τρεις άτυπες φάσεις. Στην πρώτη, κύρια έγνοια του είναι το τοπίο. Στη δεύτερη εισάγεται ο άνθρωπος ως «υποκείμενο της ιστορικής πραγματικότητας». Στην τρίτη φάση έρχεται το χρώμα. Η κάθε φάση όμως δεν ακυρώνει τις προηγούμενες, αλλά προστίθεται ως διεύρυνση της προβληματικής του... Η οδοιορία του Δημήτρη Λέτσιου στην ελληνική φύση, η αποτύπωση των εξάρσεων της, η καταγραφή των ηθών και των εθίμων και η λαογραφική αντιμετώπιση της φωτογραφικής του θεματολογίας, υπήρξαν για τον ίδιο πράξεις ήμερου εξαγνισμού... Το εβδομηντάχρονο φωτογραφικό οδοιορικό του Λέτσιου χαρακτηρίζεται από την αγωνία του να εντοπίσει, να ανασύρει και να αναδείξει αισθητικά τα σημάδια της προηγούμενης πολιτιστικής ζωής, αλλά και της σύγχρονης του. Έτσι έγινε ο ίδιος αποδέκτης και αποτυπωτής της ανάσας του παρελθόντος και ταυτόχρονα των ελπίδων της νέας ζωής. Η πορεία του υπήρξε συνειδητή και ανειρήνευτη. Προδιάθεση, στόχος, επιμόρφωση, εκτέλεση. Το τετράπτυχο που συγκροτεί την ολοκληρωμένη και ανήσυχη φυσιογνωμία του.»

Σύμφωνα με τον Νίκο Κολοβό: «Ο τόπος και ο άνθρωπος είναι τα σημαντικά πεδία στα οποία απλώνεται το βλέμμα του φωτογράφου Δημήτρη Λέτσιου. Ερευνητικό και νηφάλιο, συμπαθές και φιλόκαλο. Τον ενδιαφέρουν η αναλογία και η αλήθεια τους, αισθητικές αξίες τις οποίες χρησιμοποιεί ως κανόνες των φωτογραφικών απανθισμάτων του. Δεν τον απασχολούν το εκκεντρικό, το κωμικό, το γκροτέσκο, το παράξενο και το παραξένισμα εν γένει, το αφηρημένο και το ανεικονικό. Τον ενδιαφέρει η αναλογική αναπαράσταση των τόπων και των ανθρώπων. Η ζωή και η δράση, η ύπαρξη και η παρουσία τους. Καθόλου η αποσύνθεση, η δυσμορφία, η καταστροφή, ο θάνατός τους. Ακόμη και η αποτύπωση της αποξηραμένης λίμνης, στην οποία αναφερθήκαμε, φέρνει τα ίχνη της εξατμισμένης ζωής παρά της επισφράγισης του θανάτου.

Η ζωή και όχι ο θάνατος. Το φωτεινό σύμπαν και ποτέ η νύχτα. Οι νυκτερινές φωτογραφίες ελλείπουν από το έργο του Δημήτρη Λέτσιου. Όπως απουσιάζουν και λήψεις με τεχνητό φωτισμό (φλας, φανάρι, προβολέας κ.λπ.), αλλοιώσεις του σκότους και των τεχνικών μέσων τα παραμορφώματα. Ακόμη κι όταν είναι τόσο θελκτική και ελκυστική η χρήση της αξιόμαχης κάμερας Ρόλεϋ-Φλεξ, επί πενήντα χρόνια, μια ολόκληρη θητεία στην ασπρόμαυρη φωτογραφία, δείχνει την επιλογή του καλλιτέχνη.

Δεν είναι η καινοτομία στη φόρμα ή κατάκτηση, αλλά η εικαστική διάρκεια που εκπέμπουν τα αντικείμενα, οι τόποι και οι άνθρωποι.

Η εμμονή σε αυτές τις αρχές δεν αποδεικνύει οπισθοδρομικότητα, αλλά αναδεικνύει συνέπεια καλλιτεχνική και σεβασμό στο ουσιώδες. Η ανθρώπινη μορφή, το σώμα, η χάρη των χειρονομιών, η εργασία, η κίνηση, η αιωνόβια δύναμη του φυσικού κάλλους και η πολυμορφία των εκφάνσεών του, η ζωή των δέντρων, το μεγαλείο των γλυπτών ορεινών όγκων, οι περίτεχνες γραμμές των οικισμών και των εφευρημάτων της λαϊκής, ή λόγιας, επιστημονικής φαντασίας που τα σχεδίασε.»

Ο Ηρακλής Παπαϊωάννου, επιμελητής του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, ο οποίος μελέτησε το σύνολο του αρχείου του Δημήτρη Λέτσιοι, στο λεύκωμα που εκδόθηκε από το Μουσείο το 2005, «Δημήτρης Λέτσιοι. Οδοιπορία στο φως και τη σκιά της Ελλάδας», έκανε μια περιγραφή και μία πρώτη αποτίμηση του συνόλου της φωτογραφικής του δουλειάς. Η προσέγγιση αυτή στο έργο του, όπως επισημαίνει και ο Λέων Μουρτζούκος, μελετητής των τεσσάρων λευκωμάτων του Δημήτρη Λέτσιοι, «είναι η πιο ολοκληρωμένη και τεκμηριωμένη που έχει δημοσιευτεί μέχρι σήμερα». Αποσπασματικά, διαβάζουμε σ' αυτή:

«...Η απόπειρα διάκρισης θεματογραφικών ενοτήτων στο έργο του καθίσταται εν μέρει σχηματική. Πώς να ξεχωρίσεις τα τοπία του κάμπου από τα πορτραίτα των αγροτών ή τις εργασίες του μόχθου; Έτσι, οι φωτογραφίες του μοιάζουν περισσότερο να συνδέονται με ένα πνευματικό νήμα που συνθέτει σε ένα μεγάλο ψηφιδωτό την ανεπίσημη εικόνα της μεταπολεμικής Ελλάδας. Το αρχείο του περιέχει ακόμη μεγάλο αριθμό θεμάτων όπου καταγράφει, χωρίς καλλιτεχνική επίφαση, εικονίσματα, τοιχογραφίες, τέμπλα, υφαντά, λαϊκά δρώμενα, παραδοσιακούς χορούς, πέτρινες κρήνες, τοξωτές γέφυρες, αποθησαυρίζοντας μορφές και υλικά του δημόσιου πολιτισμού. Σεβόταν βαθιά τη φύση, τους ανθρώπους και τα πολιτισμικά τους ίχνη, στοιχείο που εξηγεί ίσως γιατί συνδέθηκε τόσο στενά με τη φωτογραφία που του πρόσφερε την εικόνα των πραγμάτων χωρίς ο ίδιος να παρεμβαίνει. Όμοια, η διεξοδική καταγραφή του αφανισμού της Κάρλας και του λιμναίου πολιτισμού της φανερώνει μια πρωτοπόρα για τις αρχές του '60 οικολογική συνείδηση που υπογραμμίζει την αλόγιστη ή ελλιπώς μελετημένη επέμβαση σε βάρος της φύσης...

...Ο Λέτσιοι είχε μια αταλάντευτη προσέγγιση του φωτογραφικού μέσου. Υπηρέτησε, στο ευρύτερο πλαίσιο της μεταπολεμικής ελληνικής σκηνης, την καθαρή φωτογραφία, αποφεύγοντας εξεζητημένες τεχνικές σκοτεινού θαλάμου ή πειραματικές μεθόδους λήψης. Υιοθέτησε την έντεχνη καταγραφή με προσωπικό ύφος που μεταποιεί την περιρρέουσα πραγματικότητα σε φωτογραφική εικόνα, επιτρέποντας να αναδυθούν ανάγλυφα οι αισθητικές και κοινωνικές της συνιστώσες. Στη χρήση φακών δεν κατέφευγε σε εξεζητημένες λύσεις, πέραν του ευρυγώνιου και του μικρού τηλεφακού.

Η Canon του Δημήτρη Λέτσιου, η «μηχανή-εργοστάσιο» όπως την έλεγε, ανάμεσα στα υπόλοιπα φωτογραφικά του εξαρτήματα.

Ο κύριος όγκος του έργου του έχει γίνει με τετράγωνα ασπρόμαυρα αρνητικά 6 X 6 εκ., αν και ξεκίνησε αρχικά με φορμά 6 X 4,5 εκ. Δούλευε και σε φιλμ 35 χιλ., ίσως από ανάγκη ευελιξίας απέναντι στη βραδύτερη διαδικασία λήψης της Rolleiflex.

Ο Λέτσιος, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν σκηνοθετούσε τις λήψεις του. Υπήρξε οξυδερκής παρατηρητής και περιπατητής, που ανακάλυπτε συχνά τον κόσμο ως διαρκή ή στιγμιαία σκηνογραφία... Απομάκρυνε από τις συνθέσεις του κάθε περιττό στοιχείο, καθώς συνειδητή του θέση ήταν να αποφεύγει «οποιαδήποτε αισθητική σκοπιμότητα σαν αυτοσκοπό», επιδιώκοντας την οργάνωση του θέματος έτσι ώστε «να παριστάνονται στο θεατή με συνοχή και ακρίβεια οι σημασίες του». Έκανε συχνά ζωτικό *cropping* στις φωτογραφίες του, εστιάζοντας σε μια μορφή, ή ένα στοιχείο του τοπίου...

Η μελέτη της φόρμας παρέμενε διακριτικά στο έργο του σε λανθάνον επίπεδο καθώς δεν διέθετε, με κάποιες εξαιρέσεις, ιδιαίτερη ροπή προς την αφαιρετική μελέτη της φόρμας ως εικαστική πράξη, που στρέφεται συχνά στον εσωτερικό κόσμο του δημιουργού. Αντίθετα, έμοιαζε προσηλωμένος στην πνευματική απόδοση των υλικών εκδηλώσεων του κόσμου, που αποτελούν άλλωστε αναπόφευκτα και την πρώτη ύλη της φωτογραφίας...

Τα θεωρητικά ζητήματα της φωτογραφίας και της αισθητικής της δεν τον ενδιέφεραν ιδιαίτερα. Καλοδεχόταν όμως τη διασταύρωση της φωτογραφίας με άλλες επιστήμες, τη συγγενή δηλαδή, πνευματικά, πορεία και την επιρροή που του υποδείκνυε αναγνώσεις του χώρου, της λαϊκής τέχνης, της ιστορίας. Έτσι, υπήρξε ανοιχτός στη συνεργασία με δημοσιογράφους, συγγραφείς, σκηνοθέτες, ερευνητές...»

Φωτογραφίες του Δημήτρη Λέτσιου δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά το 1965 στο περιοδικό «Ζυγός», αλλά η αναγνώριση ήρθε κυρίως την εποχή της μεταπολίτευσης. Το περιοδικό «Φωτογραφία» ήταν το πρώτο που δημοσίευσε μεγάλο αφιέρωμα, αναγνωρίζοντας τους Λέτσιο, Μπαλάφα, Γλούπα, Μελετζή, ως ομάδα φωτογράφων με πολλά κοινά.

Έκτοτε, φωτογραφίες του εκτέθηκαν σε ατομικές εκθέσεις στο Βόλο, τη Μακρινίτσα, το Πήλιο, τον υπόλοιπο Θεσσαλικό Χώρο – Τρίκαλα, Καρδίτσα, Αλμυρό, Στεφανοβίκειο, Αγιά, Βελεστίνο, Μεταξοχώρι - στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, καθώς και σε αρκετές ομαδικές (εκθέσεις της Ε.Φ.Ε., της Περιηγητικής Λέσχης και του Ορειβατικού

Συνδέσμου και αλλού) εντός και εκτός των συνόρων. Εξέθετε με τον ίδιο ενθουσιασμό σε πόλεις, κωμοπόλεις, αλλά και μικρά χωριά. Στη Μακρινίτσα και το Μεταξοχώρι Αγιάς έκανε για πολλά χρόνια εκθέσεις κάθε καλοκαίρι.» Έχουν εκτεθεί διάφορες ενότητες του έργου του, όπως η *Ελληνίδα Αγρότισσα*, το *Παιδί, οι Άνθρωποι στο δρόμο*, τα *Στοιχεία Λαϊκής Αρχιτεκτονικής*, η *Κάρλα*, οι *Γυναίκες της γης*.

Τον αριθμό των εκθέσεων αυτών δεν γνωρίζουμε ακριβώς, γιατί ο ίδιος δεν κρατούσε αναλυτικό αρχείο. Οι πιο σημαντικές είναι:

- *Η γυναίκα της υπαίθρου* (1975, Γαλλικό Ινστιτούτο, Βόλος)
- *Το παιδί* (1979, Γυμνάσιο Βελεστίνου)
- *Έκθεση έγχρωμης φωτογραφίας του Δημήτρη Λέτσιου* (1983, Αίθουσα Τέχνης «ΨΥΧΟΥΛΗ», Βόλος)
- *Η Ελληνίδα Αγρότισσα* (1986, Βόλος)
- *Δημήτρης Λέτσιος, 60 χρόνια φωτογραφία* (1993, Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο, Βόλος)
- *Η λίμνη Κάρλα του Δημήτρη Λέτσιου* (1995, Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο, Βόλος)
- *Δημήτρης Λέτσιος, Επιλογές από το έργο του* (1999, Εκθετήριο κτηρίου Σπίρερ, Βόλος)
- *«Δημήτρης Λέτσιος, Οδοιπορία στο φως και τη σκιά της Ελλάδας»* (2005, Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης- 9/2006, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 11/2006, Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο, Βόλος)
- *Έκθεση αφιερωμένη στη μνήμη του Δημήτρη Λέτσιου*, (4/2008, Εκθετήριο Αν. Πτέρυγας κτηρίου Σπίρερ, Βόλος)

Τον Δεκέμβρη του 1987 κυκλοφόρησε, από τις εκδόσεις Ύψιλον, το πρώτο του λεύκωμα, με τίτλο: *«Δημήτρης Λέτσιος, Φωτογραφίες»*, με πρόλογο του δημοσιογράφου-ποιητή Γιάννη Φάτση.

Ακολούθησαν το 1995 οι *«Γυναίκες της γης»* από τις εκδόσεις Κέδρος, με κείμενα της λαογράφου Μαρούλας Κλιάφα και φωτογραφίες του Δημήτρη Λέτσιου.

Το 2002 οι εκδόσεις Αίολος σε συνεργασία με την κοινότητα Μακρινίτσας κυκλοφορούν το λεύκωμα *«Η Μακρινίτσα μέσα από το φακό του Δημήτρη Λέτσιου»*, σε επιμέλεια του Προέδρου της Ε.Φ.Ε. Αριστείδη Κοντογιώργη. Το βιβλίο παρουσιάστηκε στις 26/6/2002 στην Παλιά Βουλή, παρουσία των Κώστα Μπαλάφα και Σπύρου Μελετζή.

Τέλος, το 2005 το Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης εκδίδει το πληρέστερο από τα λευκώματά του με τίτλο *«Δημήτρης Λέτσιος Οδοιπορία στο φως και τη σκιά της Ελλάδας»*, σε επιμέλεια του Ηρακλή Παπαϊωάννου.

Έχουν εκδοθεί, επίσης, πολλά ημερολόγια με φωτογραφίες του, μεταξύ των οποίων τα: *Κάρλα* (1995), *Κάμπος* (1997), *Μορφές* (1998), *Επαγγέλματα* (1999), *Βόλος εικόνες και μνήμες* (2000) και αρκετά για τη Μακρινίτσα. Φωτογραφίες του υπάρχουν σε πληθώρα βιβλίων και λευκωμάτων που αναφέρονται στον Θεσσαλικό κάμπο, την Κάρλα, το Πήλιο και τον Βόλο.

Στις 4/12/2001 προβλήθηκε από την ΕΤ1 και το 2002, σε τιμητική εκδήλωση για τον Δημήτρη Λέτσιο, από τον Καλλιτεχνικό Οργανισμό Δήμου Βόλου το ντοκιμαντέρ *Ο φωτογράφος Δημήτρης Λέτσιος*, το οποίο δημιουργήθηκε από την ομάδα Camera του Κέντρου Νεότητας Διάυλος στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος «Εικόνες σε κίνηση - Οι νέοι καταγράφουν την τοπική ιστορία», σε σενάριο και σκηνοθεσία του Γιώργου Λάγδαρη. Πρόκειται για μία ταινία 42 λεπτών, που γυρίστηκε το 1999 σε Βόλο, Πήλιο, Στεφανοβίκειο, Μεταξοχώρι, Τρίκαλα και Αθήνα, τόπους όπου εστίασε χιλιάδες φορές ο φακός του. Ο ίδιος ο Δημήτρης Λέτσιος «ξεναγεί» τα παιδιά της ομάδας και συγχρόνως αφηγείται την πορεία της ζωής του και τη σχέση του με τη φωτογραφία. Επίσης, μιλούν γι' αυτόν και το έργο του άνθρωποι που τον γνώρισαν από κοντά, όπως

η Μαρούλα Κλιάφα, ο Σπύρος Μελετζής, ο Δημήτρης Μιχαϊλίδης, ο Νίκος Κολοβός, ο Νίκος Τσούκας.

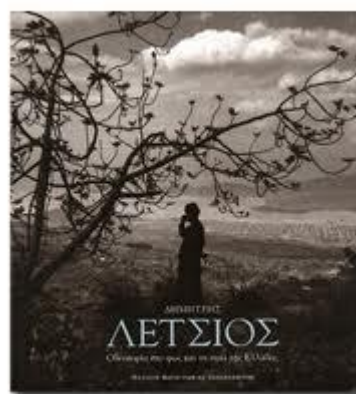
Για την ποιότητα της δουλειάς του, η Παγκόσμια Φωτογραφική Ομοσπονδία του απέδωσε τον τίτλο AFIAP. Φωτογραφίες του διακρίθηκαν σε πανελλήνιους και διεθνείς διαγωνισμούς και στα διεθνή Φεστιβάλ του Βουκουρεστίου και του Βερολίνου.

Υπήρξε για πολλά χρόνια κριτής στους Πανελλήνιους Διαγωνισμούς της Ελληνικής Φωτογραφικής Εταιρείας, αλλά και στους 2 πρώτους Πανελλήνιους Διαγωνισμούς του Κέντρου Νεότητας «Δίαυλος» του Δήμου Βόλου.

Η Φωτογραφική Λέσχη Βόλου τον ανακήρυξε, από τη σύστασή της, επίτιμο μέλος της και διοργανώνει μετά το θάνατό του, τον ετήσιο Πανελλήνιο Διαγωνισμό Φωτογραφίας «Δημήτρης Λέτσιος».

Η κοινότητα Στεφανοβικείου Κάρλας, τον ανακήρυξε επίτιμο δημότη της και εγκαινίασε μουσείο στο όνομα του, όπου τοποθετήθηκε και εκτίθεται μόνιμα η έκθεση *Η λίμνη Κάρλα του Δημήτρη Λέτσιου*, την οποία είχε δωρίσει ο ίδιος στην κοινότητα.

Το κοινοτικό Κέντρο Τεχνών και Πολιτισμού στις Σταγιάτες Πηλίου, φιλοξενεί προσωπικά αντικείμενα του Δημήτρη Λέτσιου από τα σπίτια της Μακρινίτσας και του Βόλου.

Ο Δημήτρης Λέτσιος έφυγε από κοντά μας τον Γενάρη του 2008. Η κηδεία του έγινε από την Κοινότητα Μακρινίτσας και το Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, στον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Νικολάου, στο Βόλο και η ταφή του στο γραφικό κοιμητήρι της Μακρινίτσας, στην άκρη του χωριού. Δίπλα στο γκρεμό, αγναντεύοντας την ομορφιά της φύσης, η φωτογραφία του στο εικονοστάσι του τάφου με το ξύλινο κιγκλίδωμα, θα μεταφέρει ολοζώντανο το γαλάζιο βλέμμα του στην αιωνιότητα, αποδεικνύοντας τη δύναμη και την αξία της τέχνης, στην οποία αφιέρωσε τη ζωή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

- Δημήτρης Λέτσιος, *Οδοιπορία στο φως και τη σκιά της Ελλάδας*, Επιμέλεια Ηρακλής Παπαϊωάννου, εκδόσεις Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, 2005
- *Η Μακρινίτσα μέσα από το φακό του Δημήτρη Λέτσιου*, Επιμέλεια Αριστείδης Κοντογεώργης, εκδόσεις Αίολος, Κοινότητα Μακρινίτσας Πηλίου, 2002
- *Γυναίκες της γης* (κείμενα Μαρούλα Κλιάφα, φωτογραφίες Δημήτρης Λέτσιος), εκδόσεις Κέδρος, 1994
- *Φωτογραφίες, Δημήτρης Λέτσιος*, εκδόσεις Ύψιλον, 1987
- *Ο Φωτογράφος Δημήτρης Λέτσιος*, ντοκιμαντέρ, Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου – Κέντρο Νεότητας Δίαυλος, Σκηνοθεσία Γιώργος Λάγδαρης, 1999
- Αφιέρωμα «Μνήμη Δημήτρη Λέτσιου» («Ο Φωτάνθρωπος» του Μιχάλη Μπάστα, «Δημήτρης Λέτσιος, ο εσαεί ερασιτέχνης» του Νίκου Κολοβού, «Ο Δημήτρης Λέτσιος και η Φωτογραφία» του Γιάννη Μουγογιάννη, «Ο οδοιπόρος που άρδευε το φως» του Κυριάκου Παπαγεωργίου, «Το ακούραστο βλέμμα» του Ηρακλή Παπαϊωάννου, «Δημήτρης Λέτσιος: Σε φόντο μαύρο-άσπρο» του Τάσου Κανταράκια, «Τέσσερις εκδόσεις για τον Δημήτρη Λέτσιο» του Λέοντα Μουρτζούκου, «Με το Δημήτρη Λέτσιο σε φίλο του Παπαδιαμάντη» του Γιώργου Θωμά, «Τα Λεχωνίτικα αρνητικά του Λέτσιου» του Γιάννη Μαντίδη, «Η ευαισθησία του Δημήτρη Λέτσιου απέναντι στη λαϊκή δημιουργία» του Νίκου Τσούκα, «Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση συναντά...το Δημήτρη Λέτσιο» του Γεράσιμου Τσιμπλούλη, «Δύο συνεντεύξεις του Δημήτρη Λέτσιου στο ΚΕ.ΜΕ.ΒΟ», επιμέλεια: Σταματία Μωραϊτη), περιοδικό *Μαγνησία*, ΕΚΠΟΛ, τεύχος 10^ο, Μάιος 2008
- Βασιλείου Πάτρα, «Δημήτρης Λέτσιος. Το φιλμ τελείωσε... 97 ASA», περιοδικό *Εν Βόλω*, τεύχος 28, Ιανουάριος-Μάρτιος 2008
- «Δημήτρης Λέτσιος. Η δικαίωση του έργου του», περιοδικό *Φωτογράφος*, τεύχος 142, Οκτώβριος 2005
- Κολοβός Νίκος, «Μια άμεση ματιά κι ένας ήπιος ουμανισμός», από το τρίπτυχο της έκθεσης *Δημήτρης Λέτσιος, 60 χρόνια φωτογραφία*, Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο, Βόλος, 1993.
- Κολοβός Νίκος, «Ο φωτογράφος Δημήτρης Λέτσιος», τρίπτυχο έκθεσης με τίτλο *Ο Δημήτρης Λέτσιος, επιλογές από το έργο του*, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης, Δήμος Βόλου, 1999
- Μουγογιάννης, Γιάννης, «Δημήτρης Λέτσιος, ένα λεύκωμα, μια έκθεση, ένα ημερολόγιο», περιοδικό *Μακρινίτσα*, τεύχος 7^ο, Απρίλιος 1995
- Μουγογιάννης, Γιάννης. «Έκθεση φωτογραφίας του Δημήτρη Λέτσιου», εφημερίδα *Η Θεσσαλία*, 16 Νοεμβρίου 1986.
- Παπαγεωργίου Κυριάκος, «Ο φωτοποιός», περιοδικό *Ελληνικό Πανόραμα*, τεύχος 41, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2004
- Παπαϊωάννου Ηρακλής, «Δημήτρης Λέτσιος: Η λαχτάρα του βλέμματος και το βίωμα της τέχνης», περιοδικό *Εντός*, τεύχος 68, 2008
- Παπαϊωάννου Ηρακλής, «Το ακούραστο βλέμμα», εφημερίδα ΑΥΓΗ της Κυριακής, 27/1/2008
- Τσούκας Νίκος, «Δημήτρης Λέτσιος, ο ποιητής της Φωτογραφίας», ομιλία στην εκδήλωση μνήμης για τον Δημήτρη Λέτσιο, κτήριο Σπίερ, Βόλος, 2008
- Αρχείο Φωτογραφικής Λέσχης Βόλου